

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

На правах рукопису

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин

Керівник:

кандидат юридичних наук

Бутрин-Бока Н. С.

Виконала студентка групи ПР-31

Ониськів Л.

ТЕРНОПІЛЬ – 2016

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Суд, як обов'язкий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин	5
Розділ 2. Особи, які беруть участь у цивільному процесі	12
Розділ 3. Інші учасники цивільного процесу	26
Висновки	36
Список використаних джерел	39

ВСТУП

Актуальність теми. Поняття правовідносин є одним із фундаментальних понять правової науки. У загальній теорії права правовідносини розглядаються як особлива форма соціальної взаємодії, що об'єктивно виникає у суспільстві відповідно до закону, учасники якої мають взаємні кореспондуючі права - обов'язки і реалізують їх з метою задоволення своїх потреб та інтересів в особливому порядку, який не заборонений державою чи гарантований і охороняється нею в особі певних органів.

Цивільні процесуальні правовідносини — це врегульовані цивільним процесуальним правом відносини, що складаються між судом і кожним з учасників цивільного процесу у зв'язку зі здійсненням правосуддя у цивільних справах, що становлять певну систему.

Поняття і суть цивільних процесуальних правових відносин є центральним питанням науки цивільного процесуального права. Не буде перебільшенням вважати, що розробка всіх основних інститутів процесуального права, як і дослідження теоретичних положень науки, не може бути успішно завершена без всебічного аналізу процесуальних відносин.

Насамперед, слід зазначити, що будь-які процесуальні відносини виникають з приводу і у зв'язку з матеріальними правовими відносинами, їх похідний від останніх характер можна прослідкувати через певну діяльність уповноважених суб'єктів.

Цивільні процесуальні правовідносини мають триелементну структуру: суб'єкт, об'єкт і зміст.

Суб'єктний склад цивільних процесуальних відносин досить широкий. Усіх учасників цивільного процесу прийнято класифікувати на певні групи залежно від їх відношення до справи, яка розглядається судом, та процесуальної ролі, котра визнається за ними у цій справі. Суб'єктів

цивільних процесуальних правовідносин можна поділити на три основні групи: 1) суд; 2) особи, які беруть участь у справі; 3) інші учасники цивільного процесу.

Метою даного дослідження є аналіз суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Для досягнення зазначеної мети поставлені наступні **завдання**:

- розкрити значення суду, як обов'язкового суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин;
- охарактеризувати осіб, які беруть участь у цивільному процесі;
- проаналізувати інших учасників цивільного процесу.

Об'єктом є суспільні відносини, які виникають між судом і кожним з учасників цивільного процесу у зв'язку зі здійсненням правосуддя у цивільних справах.

Предметом виступають норми цивільного та процесуального законодавства України, а також норми законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Методологічні та теоретичні основи дослідження. Методологічну основу дослідження складають наступні методи: метод системного аналізу досліджуваних правовідносин у їх взаємозв'язку; порівняльно-правовий, який застосовувався для вивчення позитивного правотворчого досвіду та інші загальнонаукові й спеціальні методи юридичної науки.

Структура роботи складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

СУД, ЯК ОБОВ'ЯЗКИЙ СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Цивільні процесуальні правовідносини можуть виникати тільки між носіями цивільних процесуальних прав і обов'язків у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах, в цивільному судочинстві. Тому без суду, наділеного такими функціями, неможливі самі процесуальні правовідносини, тому суд і є обов'язковим суб'єктом усіх цивільних процесуальних правовідносин. Саме він своїм рішенням вирішує спір про право, здійснює захист порушеного чи оспорюваного суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу.

Суд є головним учасником процесу, від якого залежить рух цивільної справи. Усі інші учасники цивільного судочинства здійснюють процесуальні дії під контролем суду. Особливий статус суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин визначається в першу чергу конституційними принципами, згідно з якими цей орган влади є єдиним, наділеним компетенцією здійснювати правосуддя в Україні. Саме суд перевіряє наявність або відсутність підстав для порушення конкретної цивільної справи, створює умови для її розгляду і своїм владним актом вирішує спір між сторонами, тим самим здійснюючи захист порушеного чи оспореного суб'єктивного цивільного права та (або) охоронюваного законом інтересу [17, с. 128].

Згідно зі ст. 54 Закону «Про судоустрій і статус суддів» є певні вимоги щодо несумісності суддів.

1. Перебування на посаді судді несумісне із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Перебування на посаді судді також несумісне із наявністю заборони такій особі обіймати посади, щодо яких здійснюється

очищення влади в порядку, передбаченому Законом України "Про очищення влади".

2. Суддя не має права поєднувати свою діяльність із підприємницькою або адвокатською діяльністю, будь-якою іншою оплачуваною роботою (крім викладацької, наукової і творчої діяльності), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

3. Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації.

4. У разі призначення судді членом Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України він відряджається для роботи в цих органах на постійній основі. За членами цих органів - суддями зберігаються гарантії матеріального, соціального та побутового забезпечення, передбачені законодавством для суддів.

Суддю за його заявою може бути відряджено для роботи у Національній школі суддів України із збереженням розміру суддівської винагороди за основним місцем роботи та встановлених законом доплат.

5. Суддя повинен дотримуватися вимог щодо несумісності, визначених законодавством у сфері запобігання корупції. Не вважається сумісництвом відрядження на роботу до Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України [5].

Стаття 55 Закону "Про судоустрій і статус суддів" визначає права та обов'язки судді.

1. Права судді, пов'язані зі здійсненням правосуддя, визначаються Конституцією України, процесуальним та іншими законами.

2. Суддя має право брати участь у суддівському самоврядуванні.

Судді можуть утворювати громадські об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня.

Суддя може бути членом національних або міжнародних асоціацій та інших організацій, що мають на меті захист інтересів суддів, утвердження авторитету судової влади в суспільстві або розвиток юридичної професії та науки.

3. Суддя має право підвищувати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку.

4. Суддя повинен додержуватися присяги.

5. Суддя зобов'язаний:

1) своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;

2) дотримуватися правил суддівської етики;

3) виявляти повагу до учасників процесу;

4) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання;

5) виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції;

6) подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

7) систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень в суді, де він обіймає посаду;

8) звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до органів суддівського самоврядування та правоохоронних органів упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання.

6. Суддя, призначений на посаду судді вперше, проходить щорічну підготовку у Національній школі суддів України. Суддя, який обіймає посаду судді безстроково, проходить підготовку у Національній школі суддів України не менше ніж раз на три роки.

7. Суддя до звільнення з посади не може бути нагороджений державними нагородами, а також будь-якими іншими нагородами, відзнаками, грамотами. Суддя може бути нагороджений державними нагородами лише за проявлену ним особисту мужність і героїзм в умовах, пов'язаних із ризиком для життя [5].

Відповідно до ст. 18 ЦПК справи у судах першої інстанції розглядаються одноособово суддею, який є головуючим і діє від імені суду. Це означає, що одноособовий порядок розгляду суддею справ встановлений як загальне правило, винятки із якого можуть встановлюватися лише у законодавчому порядку. Він також одноособово постановляє іменем України судові рішення, яке після набрання ним законної сили є обов'язковим, як і судові рішення, постановлені колегією суддів [2].

У випадках, встановлених законом, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і 2 народних засідателів, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді. Зокрема, до таких випадків ч. 2 ст. 234 ЦПК щодо порядку окремого провадження відноситься:

- 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;
- 2) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;
- 3) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою;
- 4) усиновлення;
- 5) встановлення фактів, що мають юридичне значення;
- 6) відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі;
- 7) передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність;

- 8) визнання спадщини відумерлою;
- 9) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 10) примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;
- 11) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб [14].

Цивільні справи у судах апеляційної інстанції розглядаються колегією у складі 3 суддів, головуєчий з числа яких визначається в установленому законом порядку. Розгляд справ у апеляційній та касаційній інстанціях відбувається, таким чином, лише у колегіальному порядку. Таке саме правило про виключно колегіальний порядок перегляду судових рішень в цивільних справах встановлене і для касаційної інстанції. Різниця полягає лише у кількісному складі колегії — у касаційному порядку перегляд справи здійснюється колегією у складі не менше 3 суддів. Це означає, що їх може бути 3 або більше.

Цивільні справи у Верховному Суді України розглядаються колегіально.

Під час перегляду рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами суд діє в такому самому складі, в якому вони були ухвалені (одноособово або колегіально).

Відповідно до ст. 20 ЦПК у встановлених законом випадках судді не можуть брати участі у розгляді справи і підлягають відводу (самовідводу). Право відводу є процесуальною гарантією забезпечення неупередженості та об'єктивності суду. Суддя не може брати участі в розгляді справи і підлягає відводу (самовідводу) у таких випадках:

- 1) якщо під час попереднього вирішення цієї справи він брав участь у процесі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, секретар судового засідання;

- 2) якщо він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи. За наявності такої заінтересованості суддя, прокурор та інші учасники процесу не можуть брати участі у розгляді справи. Закон при цьому

не перераховує всіх можливих підстав для відводу, тому в ЦПК міститься лише загальне правило про неприпустимість участі судді у справі, у якій він є прямо чи побічно заінтересованим. Однак особа, яка заявляє відвід судді, має навести конкретні факти такої заінтересованості;

3) якщо він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших осіб, які беруть участь у справі. Таким чином, неможливою також визнана участь судді у розгляді цивільної справи, якщо на його рішення у цій справі можуть вплинути міркування особистого характеру. Тому відводу (самовідводу) підлягає суддя, який має сімейні або будь-які інші особисті стосунки з особами, які беруть участь у справі. Слід зазначити, що п. 3 ч. 1 ст. 20 ЦПК встановлено ступінь сімейних відносин, за яких суддя не може брати участь в розгляді справи;

4) перелік обставин, які можуть викликати сумнів у неупередженості судді і є підставою для його відводу (самовідводу), не є вичерпним. У ньому зазначається, що судді підлягають відводу (самовідводу) також за наявності інших обставин, які викликають сумнів у об'єктивності та неупередженості судді;

5) суддя не може брати участі у розгляді справи також у випадку, коли було порушено порядок визначення судді для розгляду справи, встановлений ч. 3 ст. 11-1 ЦПК [2].

Крім того, до складу суду не можуть входити особи, які є членами сім'ї або близькими родичами між собою.

Цивільним процесуальним законодавством встановлено також неприпустимість повторної участі судді в розгляді справи у таких випадках:

1. Суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді першої інстанції, не може брати участі в розгляді цієї самої справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, у перегляді справи Верховним Судом України, а так

само у новому розгляді її судом першої інстанції після скасування попереднього рішення або ухвали про закриття провадження в справі.

2. Суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді апеляційної інстанції, не може брати участі у розгляді цієї самої справи в судах касаційної і першої інстанцій, у перегляді справи Верховним Судом України, а також у новому розгляді справи після скасування ухвали чи нового рішення апеляційного суду.

3. Суддя, який брав участь у перегляді справи в суді касаційної інстанції, не може брати участі в розгляді цієї самої справи в суді першої чи апеляційної інстанції, у перегляді справи Верховним Судом України, а також у новому її розгляді після скасування рішення або ухвали суду касаційної інстанції.

4. Суддя, який брав участь у перегляді справи Верховним Судом України, не може брати участі у розгляді цієї самої справи в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції.

5. Суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій, у перегляді справи Верховним Судом України, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами у цій справі (ст. 21 ЦПК) [14].

РОЗДІЛ 2

ОСОБИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У ст. 26 ЦПК дається вичерпний перелік осіб, які беруть участь у цивільній справі, а саме: це сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб, а також прокурор, державні органи, юридичні особи або окремі громадяни, що беруть участь у цивільному процесі в інтересах інших осіб. Особи, які беруть участь у цивільному процесі, є суб'єктами цивільних процесуальних відносин у зв'язку з розглядом цивільної справи. Для того, щоб суд прийняв цивільну справу до свого судового провадження, розглянув її по суті та постановив обґрунтоване рішення, необхідно, щоб заінтересована особа реалізувала своє право і звернулася до суду з відповідною заявою за захистом порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу [2].

У справах наказного та окремого провадження особами, які беруть участь у справі, є заявники, інші заінтересовані особи, їхні представники.

У справах про оскарження рішення третейського суду та про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду особами, які беруть участь у справі, є учасники третейського розгляду, особи, які не брали участі у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, треті особи, а також представники цих осіб.

Особи, які беруть участь у справі, — це суб'єкти, які мають заінтересованість у предметі процесу. Всі особи, що беруть участь у справі, об'єднані в одну групу, насамперед, за наявністю у них юридичної заінтересованості в справі. Ступінь такої заінтересованості у названих осіб різна. Сторони й треті особи в позовному провадженні мають як матеріально-правову, так і процесуально-правову заінтересованість у результаті розгляду цивільної справи в зв'язку з тим, що беруть участь у цивільному процесі для захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів [16, с. 96].

Інша група осіб, що беруть участь у справі (прокурор, державні органи тощо), захищають у цивільному процесі не свої, а державні або суспільні інтереси або права й інтереси інших осіб. Тому рішення в цивільній справі не зачіпає їхніх суб'єктивних прав і інтересів. Їхня заінтересованість — тільки процесуально-правова.

Особи, що беруть участь у цивільній справі, займають особливе місце серед інших суб'єктів відповідних відносин, грають у цивільному процесі важливу роль. Діяльність таких осіб у цивільному процесі активно впливає на хід і розвиток цивільних процесуальних відносин, виникнення, зміну й припинення процесу в цілому.

В чинному ЦПК дається перелік процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі. Як на конституційному рівні, так і в процесуальному законі чітко зазначено, що кожному гарантується право на захист його прав, свобод та інтересів незалежним і неупередженим судом. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до підсудності якого вона віднесена ЦПК.

Кожен має право на участь у розгляді своєї справи в будь-якій інстанції в порядку, передбаченому ЦПК.

Особи, які беруть участь у розгляді цивільної справи, наділені правом на ознайомлення з її матеріалами. Реалізація цього права надає можливість всіляко орієнтуватись особі, яка бере участь у справі, в її матеріалах і аналізувати документи, які надходять до справи.

Крім того, у ст. 27 ЦПК передбачені наступні права осіб, які беруть участь у справі: робити з матеріалів справи витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, заявляти клопотання та відводи, давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти

клопотань, доводів і міркувань інших осіб, користуватися правовою допомогою, знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії та подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, подавати письмові зауваження і приводу його неправильності чи неповноти, оскаржувати рішення і ухвали суду, користуватися іншими процесуальними правами, встановленими законом [2].

Так, право заявляти клопотання є важливим процесуальним правом осіб, які беруть участь у справі. Клопотання можуть стосуватися різних питань щодо розгляду справи і повинні бути обґрунтованими. Статтею 168 ЦПК передбачений порядок розгляду судом заяв і клопотань осіб, які беруть участь у справі. У випадку відмови в задоволенні клопотання це не перешкоджає повторному його заявленню з інших підстав.

Особа, яка бере участь у справі, наділена правом висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду цивільної справи, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам. Наприклад, правом висловити свою думку може скористатись особа, яка бере участь у розгляді цивільної справи при заявленій якого-небудь клопотання у процесі.

Крім того, сторони та інші особи, які беруть участь у справі, можуть ставити питання один одному (ст. 176 ЦПК).

Законотворцем наголошується на тому, що особи, які беруть участь у розгляді цивільної справи, наділені рівними процесуальними правами та обов'язками.

Таким чином, особи які беруть участь у розгляді цивільної справи, мають рівні права в користуванні процесуальними правами, а також вони у своїх процесуальних діях та судженнях мають право висловлювати та визначати своє ставлення до правової суті цивільної справи. Крім того, вони мають право висловлювати та визначати своє ставлення до будь-яких питань,

які з'являються у процесі вирішення такої справи, а також щодо перевірки обґрунтованості та законності постановленого в ній судового рішення.

З огляду на зазначене, можна констатувати, що немає переваг при реалізації прав в цивільному процесі у жодної з вищезазначених осіб.

Законодавець поклав обов'язок на сторони довести ті обставини, на яких ґрунтуються їх вимоги та заперечення.

Особи, які беруть участь у справі позовного провадження, на підтвердження своїх вимог або заперечень зобов'язані подати усі наявні у них докази до або під час попереднього судового засідання. Треба зазначити, що законодавець поклав обов'язок на сторін: кожна із них повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення. Це можна розуміти так, що сторона повинна бути заінтересована у розгляді конкретної цивільної справи на свою користь шляхом взяття активної участі в ній [2].

Ст. 27 ЦПК передбачає:

1. Особи, які беруть участь у справі, мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, заявляти клопотання та відводи, давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб, користуватися правовою допомогою, знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії та подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, оскаржувати рішення і ухвали суду, користуватися іншими процесуальними правами, встановленими законом.

2. Особи, які беруть участь у справі позовного провадження, для підтвердження своїх вимог або заперечень зобов'язані подати усі наявні у них докази до або під час попереднього судового засідання, а якщо попереднє судове засідання у справі не проводиться - до початку розгляду справи по суті.

3. Особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки [17, с. 134].

Щодо неухильного виконання процесуальних обов'язків, можна зазначити, що на осіб, які беруть участь у справі, покладено достатньо обов'язків, які вони повинні виконувати в цивільному процесі. Особи, які беруть участь у справі, зобов'язані під час провадження у цивільній справі повідомляти суд про зміну місця проживання, перебування, роботи, служби, місцезнаходження. У разі неповідомлення про зміну адреси повістка надсилається їм за останньою адресою і вважається врученою. До того ж особи, які беруть участь у справі і не можуть з поважних причин з'явитися до суду, зобов'язані завчасно повідомити про це суд.

Особи, які беруть участь у справі, зобов'язані (і не тільки вони, але й інші особи, присутні в залі судового засідання) встати, коли до залу судового засідання входить чи виходить з нього головуючий суддя у справі, це є знаком поваги не тільки до судді, але й до правосуддя в цілому. До того ж, зазначені особи в цивільному процесі дають пояснення, відповідають на питання та задають питання тільки стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні. Рішення суду в цивільній справі особи, які присутні в залі, заслуховують стоячи. Відступ від цих правил допускається з дозволу головуючого в судовому засіданні. Законодавець визначив, що звертатися до суду учасникам цивільного процесу потрібно зі словами "Ваша честь" (ст. 161 ЦПК). Особи, які беруть участь у розгляді цивільної справи, не мають права без дозволу головуючого у справі виходити або входити до

судового залу, спілкуватись під час судового розгляду, ставити питання, виступати зі своїми міркуваннями щодо тієї чи іншої процесуальної дії тощо.

Учасники цивільного процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані додержуватися в судовому засіданні порядку і безперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого в судовому засіданні. Так, документи та інші матеріали передаються головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника.

Третіми особами називаються суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у порушену сторонами цивільну справу в суді для захисту особистих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів.

Треті особи заінтересовані в результатах розгляду справи як і сторони. На правове становище третіх осіб можуть вплинути наслідки розгляду спірної справи судом між сторонами. Заінтересованість третіх осіб має матеріально-правовий і процесуально-правовий характер. Матеріально-правовий характер полягає в тому, що рішення, яке буде винесено судом по конкретному спору, може порушити матеріальні права третьої особи або стати підставою для сторони вимагати відшкодування збитків від неї пред'явити до третьої особи позов за правом регресу. Процесуально-правовий характер полягає в недопущенні постановлення судом несприятливого для себе рішення [13, с. 98].

Спір, який розглядається судом, може тою чи іншою мірою торкатися інтересів інших осіб, бути пов'язаний з правовідносинами, суб'єктом яких є особа, котра не бере участі в спорі. Тому рішення суду може торкатися її матеріальних прав і обов'язків, вплинути на них чи призвести до такого становища, за якого вони виявляться фактично порушеними.

Наприклад, за позовами про розділ спільно нажитого майна подружжя у справі може бути зацікавлений хтось із родичів, який передав їм своє майно в тимчасове користування. Посадова особа, яка підписала наказ про звільнення, зацікавлена у справі за позовом працівника про поновлення на роботі і виплаті заробітної плати за вимушений прогул [16, с. 182].

У наведених прикладах у сфері судового розгляду буде знаходитися не одне, а кілька матеріальних правовідносин в силу їх нерозривного зв'язку і взаємозв'язку. Суб'єктам цих правовідносин надається можливість захисту своїх суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів як третіх осіб.

За своєю юридичною зацікавленістю треті особи наближаються до правового становища сторін, однак метою їх участі є прямо чи опосередковано захист своїх прав і законних інтересів, які, як правило, відрізняються від прав сторін, і в такій же мірі незалежних від них. Тому захист своїх прав, відмінних і незалежних від прав сторін, - основна функція інституту третіх осіб.

Треті особи відрізняються від сторін тим, що на момент звернення позивача за судовим захистом, вони не заявляють про свій інтерес.

Від участі прокурора, органів державної влади і місцевого самоврядування, представника та інших осіб, які можуть вступити в цивільний процес, участь третіх осіб відрізняється характером і підставами юридичної зацікавленості. Для третіх осіб обов'язкова наявність допроцесуального матеріально-правового зв'язку з однією чи обома сторонами.

Третіми особами в процесі можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи. Вони наділені всім комплексом прав, передбачених ст. 27 ЦПК України.

Відповідно до глави 4 ЦПК України в цивільному процесі беруть участь два види третіх осіб: треті особи які заявляють самостійні вимоги на предмет спору (ст. 34 ЦПК), і треті особи, які не заявляють самостійних вимог (ст. 35 ЦПК). Обидві групи третіх осіб віднесені законом до осіб, які беруть участь в справі, а значить є юридично зацікавленими [2].

Третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, і третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог поєднують наступні ознаки:

- наявність матеріально-правової зацікавленості в результаті справи, що виявляється у висуненні самостійних вимог на предмет спору чи наявності

лише процесуальної зацікавленості, яка виражається у можливості впливу рішення суду на права та обов'язки стосовно одної із сторін;

- вступають у процес, коли в ньому вже є дві сторони - позивач і відповідач, які визначили предмет спору;

- вступають у справу до ухвалення судом рішення.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору - це суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у порушену справу в суді, пред'явивши позов на предмет спору до однієї чи двох сторін, з метою захистити особисті матеріальні права або охоронювані законом інтереси.

Згідно зі ст. 34 ЦПК України, треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, можуть вступити в справу до постановлення судового рішення, подавши позов до одної чи двох сторін відповідно до загальних правил, які регулюють пред'явлення позову.

Для вступу в справу третя особа із самостійними вимогами повинна мати право на пред'явлення позову і дотримуватися встановленого законом порядку пред'явлення. Підсудність визначається за зв'язком справ. Відмова у прийнятті такої заяви повинна базуватися на правилах ст. 121 ЦПК України. Дана процесуальна дія може бути оскаржена третьою особою із самостійними вимогами за загальними правилами.

Третя особа, яка не вступила в процес з самостійними вимогами не позбавлена права пред'явити самостійний позов окремо.

Таким чином, третя особа із самостійними вимогами може вступити в справу тільки за власною ініціативою, суд не може залучити її до участі в справі.

Незалежно від моменту вступу третьої особи в справу (до судового розгляду або в ході його) суд повинен забезпечити їй рівні процесуальні можливості з первісними сторонами для захисту суб'єктивного права. Так, при вступі в справу третьої особи із самостійними вимогами в ході судового розгляду суд повинен відкласти розгляд справи і підготувати справу для

розгляду за заявленими вимогами третьої особи. Згідно з ч. 2 ст. 34 ЦПК України після вступу в справу третьої особи, яка заявила самостійні вимоги щодо предмета спору, справа за клопотанням цієї особи розглядається спочатку.

Процесуальною формою втілення самостійної вимоги третьої особи буде позовна заява, в якій поряд з іншими, передбаченими ст. ст. 119, 120 ЦПК України реквізитами, необхідно викласти зміст позовних вимог, обставини, що обґрунтовують ці вимоги на предмет спору між сторонами, із зазначенням доказів, що підтверджують позов. Цим самим підтверджується зв'язок між вимогою третьої особи і спірними правовідносинами сторін [14].

Пред'являючи самостійні вимоги на предмет спору, треті особи, як правило, зачіпають права та інтереси як первісного позивача, так і відповідача, тому відповідачами за її позовом в більшості випадків можуть бути обидві сторони. У деяких випадках позов третьої особи може бути пред'явлений до однієї з сторін: до позивача чи відповідача, у залежності від характеру спірних правовідносин. Наприклад, при розгляді справи про витребування майна третя особа заявляє позов до тієї особи, у якої це майно знаходиться, а при розгляді вимоги щодо визнання права позов заявляється нею до тієї особи, яка стверджує, що спірне право належить їй.

Третя особа може заявити самостійні вимоги як на весь предмет спору, так і на його частину. Самостійність вимог третьої особи визначається насамперед тим, що вона має свій предмет і свої підстави позову.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, користуються усіма правами і несуть всі обов'язки позивача. Це означає, що вони володіють всім комплексом процесуальних прав сторін, мають матеріальну і процесуальну зацікавленість у справі, несуть судові витрати, на них поширюються всі матеріальні і процесуальні вимоги виконання судового рішення, яке набрало законної сили. Участь третіх осіб із самостійними вимогами не обмежує прав сторін. До них може бути пред'явлений зустрічний позов. Зупинення справи чи залишення первісного позову без

розгляду не впливає на процесуальну долю вимог третьої особи, справа якої повинна бути вирішена.

Третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, варто відрізнити від співпозивачів. Вони заявляють самостійні вимоги, завжди вступають в уже виниклий процес, а співпозивачі можуть одночасно порушити справу. Вимоги, які висуваються співпозивачами, не виключають одна одну. Задоволення чи відмова в задоволенні вимоги одного із співпозивачів не впливає на вирішення інших вимог. Вимоги позивача і третьої особи виключають одна одну цілком чи частково. Вимоги позивача спрямовані протилежній стороні. Що ж стосується третьої особи, то відповідачами за заявленими нею вимогами можуть бути як обидві сторони, так і одна з них.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору - це суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які беруть участь у процесі по справі на стороні позивача або відповідача з метою захисту своїх суб'єктивних прав та інтересів. Одна й та ж особа може брати участь у справі як третя особа тільки з боку однієї сторони, але на боці однієї сторони можуть брати участь декілька третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог.

Юридична заінтересованість третіх осіб без самостійних вимог у результатах розгляду судом справи між сторонами визначається ст. 35 ЦПК України тим, що постановлене судом по такій справі рішення може наперед вирішити наслідки взаємовідносин між ними і сторонами - вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї із сторін. А це можливо тоді, коли між третьою особою і позивачем існують певні матеріально-правові відносини.

Підставами участі в процесі третьої особи без самостійних вимог щодо предмета спору є:

- а) можливість виникнення в майбутньому регресного позову до такої особи;
- б) інша юридична зацікавленість у результатах справи;

в) наявність матеріально-правових відносин лише з тією особою, на сторону якої вона залучається;

г) відсутність матеріально-правових відносин із протилежною стороною [18, с. 112].

Весь комплекс цивільно-процесуальних засобів, наданих законом третім особам яка не заявляють самостійних вимог, спрямований на захист інтересів того суб'єкта, на стороні якого виступає третя особа. Тому інтерес третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог, є непрямим і полягає у забезпеченні в майбутньому захисту своїх прав і інтересів стосовно однієї з сторін.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору мають наступні ознаки:

- відсутність самостійних вимог на предмет спору;
- вступають у вже розпочату справу та беруть участь в ній на стороні позивача чи відповідача;
- наявність матеріально-правового зв'язку тільки з тією особою, на стороні третя особа виступає;
- захист третьою особою інтересів тієї особи, на стороні якої третя особа виступає, оскільки рішення в справі може вплинути на її права та обов'язки [16, с. 190].

Цивільний процесуальний закон широко трактує участь в процесі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог. Будь-яка особа, інтерес якої залежить від вирішення справи на користь однієї з сторін може заявити про своє бажання взяти в ній участь, не подаючи позовної заяви, чи може бути притягнута до участі в справі за клопотанням сторін або прокурора.

[У п.8 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику у справах про відшкодування моральної \(не май нової"\) шкоди" від 31.03.1995 р. № 4 передбачено, що за моральну \(немайнову\) шкоду, заподіяну працівником під час виконання трудових обов'язків, відповідальність несе організація, з якою цей працівник перебуває у трудових](#)

відносинах, а останній відповідає перед нею в порядку регресу. В цьому випадку працівник буде третьою особою на стороні відповідача (організації), оскільки прийняте рішення може стати підставою для подальшого пред'явлення до працівника регресного позову [8].

В п.11 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи" від 27.02.2009 р. № 1 говориться, що у випадку поширення інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадови (службових) обов'язків, зокрема при підписанні характеристики тощо, є юридична особа, в якій вона працює. Враховуючи, що розгляд справи може вплинути на права та обов'язки цієї особи, остання може бути залучена до участі у справі в порядку, передбаченому ст. 36 ЦПК України [9].

У п. 1-1 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди" від 27.03.1992 р. № 6 вказується, що вирішуючи питання про прийняття до провадження заяв про відшкодування шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням його здоров'я, пов'язаним із виконанням трудових обов'язків, суди повинні враховувати, що спори між потерпілим працівником та роботодавцем (незалежно від форм власності та виду діяльності) щодо права на відшкодування зазначеної шкоди підлягають судовому розгляду в порядку, встановленому для вирішення трудових спорів. Суд повинен обговорити також питання про притягнення до участі у справі відповідного органу Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України як третьої особи на стороні відповідача, яка не заявляє самостійних вимог [11].

Для вступу в процес по справі подається заява із зазначенням мотивів вступу та посиланням на докази. При вирішенні питання про вступ третьої особи у справу суд перевіряє існування між нею та однією із сторін правовідносин і можливості впливу на них рішення суду по справі між

сторонами, а інші особи, які беруть участь у справі вправі оспорювати доцільність їх участі в процесі. Про наслідки розгляду заяви суд постановляє ухвалу.

Треті особи без самостійних вимог можуть вступити в процес не тільки за власною ініціативою, але і можуть бути притягнуті до участі у справі за клопотанням сторін.

Після постановлення судом ухвали щодо допуску у процес у третіх осіб виникають процесуальні права і обов'язки, призначення яких полягає у сприянні забезпечення розгляду правового спору. Вони здійснюються незалежно від сторони та її заперечень.

У заяві про залучення третьої особи повинні бути зазначені ім'я (найменування) третьої особи, місце її проживання (перебування) або місцезнаходження та підстави, з яких вона має бути залучена до участі у справі.

Суд повідомляє третю особу про справу, направляє їй копію заяви про залучення третьої особи і роз'яснює її право заявити про свою участь у справі. Копія заяви надсилається особам, які беруть участь у справі. Якщо від третьої особи не надійшло повідомлення про згоду на участь у справі, справа розглядається без неї.

Третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, може сама звернутися з заявою про свою участь у справі.

Якщо особи, які беруть участь у справі, заперечують проти залучення чи допуску третьої особи до участі у справі, це питання вирішується судом залежно від обставин справи. З питання залучення або допуску до участі в справі третьої особи суд постановляє ухвалу (ст. 36 ЦПК) [2].

Третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, має достатні (ст. 27 ЦПК) права для того, щоб було винесене правильне рішення, тому що для неї згодом це може мати велике правове значення. Вона самостійно розпоряджається своїми процесуальними правами і не зв'язана при цьому з волею сторони, на боці якої виступає.

Даний вид третіх осіб не має процесуальних прав на розпорядження предметом спору: зміну підстав або предмета позову, збільшення чи зменшення розміру позовних вимог, відмову від позову чи його визнання, укладення мирової угоди, а також права на вимогу примусового виконання судового рішення.

Основним обов'язком третіх осіб, які не пред'являють самостійних вимог, є своєчасна явка за викликом суду. Але незалежно від фактичної участі вони вважаються такими, які беруть участь у справі з моменту постановлення відповідної ухвали суду і на них поширюється законна сила судового рішення в частині преюдиціального значення.

РОЗДІЛ 3

ІНШІ УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Загальні правила участі у цивільному процесі органів та осіб, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, визначені у ст. ст. 45-46 ЦПК України.

У цивільному процесуальному законодавстві закріплений принцип диспозитивності цивільного судочинства, однак в окремих випадках закон свідомо допускає відхилення від цього правила, зважаючи на необхідність захисту інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства та держави. Тому відповідно до ст. 3 ЦПК України до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, державні чи суспільні інтереси. Ця норма є виявом дії принципу публічності у цивільному процесі.

Наприклад, відповідно до п. 1 ст. 165 СК України, право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають:

- один із батьків;
- опікун;
- піклувальник;
- особа, в сім'ї якої проживає дитина;
- заклад охорони здоров'я або навчальний заклад, в якому вона перебуває;
- орган опіки та піклування;
- прокурор;
- а також сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років. [3]

У даному випадку справа розглядатиметься у порядку позовного провадження, тому постає питання про особу позивача у ній, тобто, хто виступає тією особою, чиї права, свободи чи законні Інтереси захищаються. Видається, що цією особою є сама дитина, причому тільки з 1 січня 2004

року (моменту набрання чинності Сімейним кодексом України) визначено можливість саме цієї особи (неповнолітнього) звернутися до суду за захистом своїх прав. Усі ж інші особи, визначені ст. 165 СК України, не мають у справі матеріально-правової заінтересованості, оскільки не захищають особистих інтересів [3].

Виходячи із закріпленої у Конституції України соціальної сутності держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини проголошено головним обов'язком держави, а права і свободи людини та їх гаранті? визначають зміст і спрямованість її діяльності (ст. 3 Конституції України). Це загальний принцип, однак у системі державних органів визначено окремі з них, які наділяються функціями захисту прав людини і громадянина чи створення умов для цього. Такими повноваженнями можуть бути наділені також недержавні організації, юридичні та фізичні особи [1].

У постанові Пленуму Верховного Суду України "Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції" від 12.06.2009 р. № 2 говориться, що у випадках, установлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні чи суспільні інтереси та брати участь у цих справах. Таким чином, суд, вирішуючи питання про прийом заяви до розгляду повинен керуватись нормою відповідного закону [10].

Метою участі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, є захист прав, свобод та інтересів іншої особи, з якою цей орган чи особа не перебувають у відносинах представництва. Для деяких органів чи осіб така діяльність складає частину повноважень (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, органи опіки та піклування та ін.). Для інших - це право може бути надане вказівкою закону (наприклад, представник психіатричного лікувального закладу у справах про обмеження фізичної особи у дієздатності чи визнання її недієздатною).

Ініціюючи цивільний процес (розгляд справи), Уповноважений Верховної Ради з прав людини, органи державної влади, місцевого самоврядування повинні надати суду документи, які підтверджують наявність поважних причин, що унеможлиблюють звернення до суду самих громадян.

Досить широкими повноваженнями, особливо після прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури" від 18 вересня 2012 р. наділені органи прокуратури [7].

Згідно зі ст. 45 ЦПК України прокурори в цивільному процесі наділені правом представляти інтереси громадян і держави.

При представництві інтересів громадян, прокурор в рамках повноважень, визначених законом, має право звертатись до суду з позовною заявою, брати участь у розгляді справ за його позовом, вступати в справу, провадження по якій відкрито за позовом інших осіб на будь-якій стадії її розгляду.

Якщо відповідний орган чи особа захищають у цивільному судочинстві особисті інтереси, то вони займають процесуальне становище сторони чи третьої особи з наділенням їх відповідним правовим статусом, визначеним цивільним процесуальним законодавством.

Підстави участі у цивільному процесі органів та осіб, які захищають права, свободи та інтереси інших осіб, слід поділяти на нормативні та фактичні.

Нормативною підставою участі у цивільному процесі органів та осіб, яким надано право захищати інтереси інших осіб, є норми цивільного процесуального й інших галузей права, які надають їм повноваження захищати права та інтереси інших осіб. Наприклад, правовими підставами участі прокурора у цивільному процесі є Конституція України (ст. ст. 121-123), Закон України "Про прокуратуру", ЦПК України, а також норми галузевого законодавства, накази Генерального прокурора України [1; 6].

Фактичною підставою може виступати ініціатива цих органів чи осіб, закріплена у поданій до суду заяві, або постановлена судом ухвала про залучення до участі у справі відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, прокурора та ін.

Органи та особи, яким надано право захищати інтереси інших осіб, належать до осіб, які беруть участь у справі та мають юридичну заінтересованість. Характер їхньої заінтересованості не особистий, а, як правило, службовий, посадовий, отже вони не мають матеріально-правової заінтересованості. Тому, наприклад, у разі участі прокурора застосовуються положення щодо можливості заявлення йому відводу (самовідводу).

Інші учасники цивільного процесу - це особи, як ми вже зазначали, які не мають юридичної заінтересованості у справі, і основною метою їх участі у процесі є сприяння правосуддю. Ними згідно зі ст. 47 ЦПК є секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, перекладач, спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу. Щодо кожного з цих учасників процесу в окремих статтях параграфу 2 гл. 2 розд. I ЦПК визначено його роль, призначення чи функції, а також права, обов'язки та відповідальність у цивільному судочинстві [2].

Обов'язковим учасником цивільного процесу, який здійснює організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу, є секретар судового засідання. З цією метою він здійснює судові виклики і повідомлення; перевіряє наявність і з'ясовує причини відсутності осіб, яких було викликано до суду, і доповідає про це головному; забезпечує фіксування судового засідання технічними засобами; веде журнал судового засідання; оформлює матеріали справи; виконує інші доручення головному, що стосуються розгляду справи. Секретар судового засідання також може з метою правильного відображення в журналі судового засідання уточнювати суть процесуальної дії.

Особою, яка забезпечує додержання особами, що знаходяться в суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головному в

судовому засіданні, є судовий розпорядник. Він забезпечує належний стан залу судового засідання і запрошує до нього учасників цивільного процесу; з урахуванням кількості місць і необхідності забезпечення порядку під час судового засідання визначає можливу кількість осіб, які можуть бути присутні у залі; оголошує про вхід і вихід суду та пропонує всім присутнім встати; стежить за додержанням порядку особами, присутніми у залі судового засідання; виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги перекладача, експерта; під час судового засідання приймає від учасників цивільного процесу документи та інші матеріали і передає до суду; запрошує до залу судового засідання свідків і виконує вказівки головуючого щодо приведення їх до присяги; виконує інші доручення головуючого, пов'язані із створенням умов, необхідних для розгляду справи (ч. 1 ст. 49 ЦПК). Вимоги судового розпорядника, пов'язані з виконанням його обов'язків, є обов'язковими для учасників цивільного процесу. Можливі скарги на дії чи бездіяльність судового розпорядника розглядаються судом у цьому самому процесі [2].

Свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. Свідок зобов'язаний з'явитися до суду у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини. Якщо існують перешкоди для явки його до суду, свідок зобов'язаний завчасно повідомити про це суд.

Під час розгляду цивільної справи свідок має право давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє, користуватися письмовими записами, відмовитися віддавання показань у випадках, встановлених законом, а також право на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду. За завідомо неправдиві показання або за відмову від давання показань з непередбачених законом підстав свідок несе кримінальну відповідальність, а за невиконання інших обов'язків - відповідальність, встановлену законом. Наприклад, згідно із ст. 94 ЦПК належно викликаний свідок, який без поважних причин не з'явився у судове засідання або не повідомив про

причини неявки, може бути підданий приводу через органи внутрішніх справ з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення.

Не підлягають допиту як свідки: недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання; особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з їхнім службовим чи професійним становищем, - про такі відомості; священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; професійні судді, народні засідателі та присяжні - про обставини обговорення у нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення рішення чи вироку. Особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв - без згоди дипломатичного представника.

Фізична особа має право відмовитися від дачі показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб). Особа, яка відмовляється давати показання, зобов'язана повідомити причини відмови (ч. 2 ст. 52 ЦПК) [2].

Експерт - це особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, які виникають при розгляді справи і стосуються сфери її (особи) спеціальних знань.

Як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України "Про судову експертизу" і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України [4].

Експерт зобов'язаний з'явитися за викликом суду, провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені питання, а у разі необхідності - роз'яснити його. При проведенні дослідження експерт повинен забезпечити збереження об'єкта експертизи. Експерт зобов'язаний одержати дозвіл суду, який оформляється ухвалою, якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей.

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи; спілкуватися з особами, які беруть участь у справі, а також з іншими учасниками цивільного процесу, за винятком дій, пов'язаних з проведенням експертизи; розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду, про результати експертизи. Якщо провести експертизу неможливо - через відсутність у експерта необхідних знань або без залучення інших експертів, - експерт невідкладно повідомляє про це суд.

Якщо у експерта виникне сумнів щодо змісту та обсягу доручення, він невідкладно заявляє суду клопотання щодо його уточнення або повідомляє суд про неможливість проведення ним експертизи за поставленими питаннями. Експерт не має права передоручати проведення експертизи іншій особі.

У разі постановлення ухвали суду про припинення проведення експертизи експерт зобов'язаний негайно надати матеріали справи та інші документи, що використовувалися для проведення експертизи.

Експерт користується такими процесуальними правами: знайомитися з матеріалами справи, що стосуються предмета дослідження; заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків; викладати у висновку судової експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; бути присутнім при вчиненні процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження, а також ставити питання особам, які беруть участь у

справі, та свідкам. Експерт має й інші права, встановлені Законом України "Про судову експертизу", зокрема право подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта (ст. 13 зазначеного Закону) [4].

Експерт має право на оплату виконаної роботи і на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду. Якщо надані йому матеріали недостатні для виконання покладених на нього обов'язків, експерт може відмовитися від дачі висновку, про що зазначає у вмотивованій заяві.

За завідомо неправдивий висновок або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків експерт несе кримінальну відповідальність, а за невиконання інших обов'язків - відповідальність, встановлену законом (дисциплінарну, матеріальну, адміністративну чи кримінальну).

Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст може бути залучений до участі у цивільному процесі за ухвалою суду - для надання у ході вчинення процесуальних дій безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо), яка не замінює висновку експерта (ч. 2 ст. 54 ЦПК) [2].

Спеціаліст зобов'язаний з'явитися за викликом суду, відповідати на поставлені судом питання, давати усні консультації та письмові роз'яснення, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів і, в разі потреби, надавати суду технічну допомогу. Допомога спеціаліста не може стосуватися правових питань.

Спеціаліст має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками, з дозволу суду ставити питання особам, які беруть участь у

справі, та свідкам, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Перекладачем може бути особа, яка вільно володіє мовою, котрою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими.

Перекладач допускається до участі у процесі на підставі ухвали суду за заявою особи, яка бере участь у справі. Він має право: ставити питання з метою уточнення перекладу; відмовитися від участі у цивільному процесі, якщо не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу; а також на оплату виконаної роботи і на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду. Перекладач зобов'язаний з'являтися за викликом суду, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом у процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їх рідну мову або мову, якою вони володіють [17, с. 136].

За завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе кримінальну відповідальність, а за невиконання інших обов'язків - відповідальність, встановлену законом (ч. 5 ст. 55 ЦПК).

Особою, яка надає правову допомогу у цивільній справі, є фахівець у галузі права, який за законом має право на надання такої допомоги.

Особа, яка надає правову допомогу, допускається до участі у процесі на підставі ухвали суду за заявою особи, яка бере участь у справі.

Оскільки особа, яка надає правову допомогу (адвокат чи інший фахівець в галузі права), не належить до осіб, які беруть участь у справі, вона не може замінювати в процесі особу, якій надає правову допомогу, та бути її представником і в ході розгляду справи має лише ті права, які зазначені в ч. 2 ст. 56 ЦПК. А саме: має право ознайомлюватися з матеріалами справи,

робити з них витяги, знімати копії долучених до неї документів, бути присутньою у судовому засіданні.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження можна зробити наступні висновки, що цивільні процесуальні правовідносини можуть виникати тільки між носіями цивільних процесуальних прав і обов'язків у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах, в цивільному судочинстві. Тому без суду, наділеного такими функціями, неможливі самі процесуальні правовідносини, тому суд і є обов'язковим суб'єктом усіх цивільних процесуальних правовідносин. Саме він своїм рішенням вирішує спір про право, здійснює захист порушеного чи оспорюваного суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу.

Суд є головним учасником процесу, від якого залежить рух цивільної справи. Усі інші учасники цивільного судочинства здійснюють процесуальні дії під контролем суду. Особливий статус суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин визначається в першу чергу конституційними принципами, згідно з якими цей орган влади є єдиним, наділеним компетенцією здійснювати правосуддя в Україні.

Особи, які беруть участь у справі, — це суб'єкти, які мають заінтересованість у предметі процесу. Всі особи, що беруть участь у справі, об'єднані в одну групу, насамперед, за наявністю у них юридичної заінтересованості в справі. Ступінь такої заінтересованості у названих осіб різна. Сторони й треті особи в позовному провадженні мають як матеріально-правову, так і процесуально-правову заінтересованість у результаті розгляду цивільної справи в зв'язку з тим, що беруть участь у цивільному процесі для захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів.

Інша група осіб, що беруть участь у справі (прокурор, державні органи тощо), захищають у цивільному процесі не свої, а державні або суспільні інтереси або права й інтереси інших осіб. Тому рішення в цивільній справі не

зачіпає їхніх суб'єктивних прав і інтересів. Їхня заінтересованість — тільки процесуально-правова.

Особи, що беруть участь у цивільній справі, займають особливе місце серед інших суб'єктів відповідних відносин, грають у цивільному процесі важливу роль. Діяльність таких осіб у цивільному процесі активно впливає на хід і розвиток цивільних процесуальних відносин, виникнення, зміну й припинення процесу в цілому.

В чинному ЦПК дається перелік процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі. Як на конституційному рівні, так і в процесуальному законі чітко зазначено, що кожному гарантується право на захист його прав, свобод та інтересів незалежним і неупередженим судом. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до підсудності якого вона віднесена ЦПК.

Кожен має право на участь у розгляді своєї справи в будь-якій інстанції в порядку, передбаченому ЦПК.

Третіми особами називаються суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у порушену сторонами цивільну справу в суді для захисту особистих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів.

Треті особи заінтересовані в результатах розгляду справи як і сторони. На правове становище третіх осіб можуть вплинути наслідки розгляду спірної справи судом між сторонами. Заінтересованість третіх осіб має матеріально-правовий і процесуально-правовий характер.

Третіми особами в процесі можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи. Вони наділені всім комплексом прав, передбачених ст. 27 ЦПК України.

Відповідно до глави 4 ЦПК України в цивільному процесі беруть участь два види третіх осіб: треті особи які заявляють самостійні вимоги на предмет спору (ст. 34 ЦПК), і треті особи, які не заявляють самостійних вимог (ст. 35 ЦПК). Обидві групи третіх осіб віднесені законом до осіб, які беруть участь в справі, а значить є юридично зацікавленими.

Органи та особи, яким надано право захищати інтереси інших осіб, належать до осіб, які беруть участь у справі та мають юридичну заінтересованість. Характер їхньої заінтересованості не особистий, а, як правило, службовий, посадовий, отже вони не мають матеріально-правової заінтересованості. Тому, наприклад, у разі участі прокурора застосовуються положення щодо можливості заявлення йому відводу (самовідводу).

Інші учасники цивільного процесу - це особи, як ми вже зазначали, які не мають юридичної заінтересованості у справі, і основною метою їх участі у процесі є сприяння правосуддю. Ними згідно зі ст. 47 ЦПК є секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, перекладач, спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу. Щодо кожного з цих учасників процесу в окремих статтях параграфа 2 гл. 2 розд. I ЦПК визначено його роль, призначення чи функції, а також права, обов'язки та відповідальність у цивільному судочинстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 року. Офіційне видання. - Київ: Українська Правнича Фундація, 1996. - 64 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004р. № 1618-IV. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002р. № 2947-III. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
4. [Закон України «Про судову експертизу»](#) від 25.02.1994 № 4038-XII / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
5. [Закон України «Про судоустрій і статус суддів»](#) від 07.07.2010р. № 2453-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
6. [Закон України «Про прокуратуру»](#) від 14.10.2014р. № 1697-VII / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>.
7. [Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури» від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI](#) / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>.
8. [Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику у справах про відшкодування моральної \(не май нової"\) шкоди" від 31.03.1995 р. № 4](#) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
9. [Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи" від 27.02.2009 р. № 1](#) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

10. [Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції" від 12.06.2009 р. № 2](#) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

11. [Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди" від 27.03.1992 р. № 6](#) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

12. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. - Х.: Право, 2011. - 1352 с.

13. Логінов О.А. Цивільний процес України: навч. посіб./ О.А.Логінов,. О.О.Штефан. - К.: Юрінком Інтер, 2012.- 368 с.

14. Тертишніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково- практичний коментар. - Харків, 2007. - 576 с.

15. Фурса С. Л., Фурса Є. І. // Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. С. Я. Фурси. - К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2006. - С. 178-196.

16. Цивільний процес України: Підручник. За ред. Харитонова Є.О.: Підручники, навчальні посібники, / Голубєва Н. Ю., Харитонов Є. О., Харитонова О. І., — 2012. — 536 с.

17. Чернооченко С.І. Цивільний процес [Текст]: Навч. посібник для вузів / С.І. Чернооченко - 2-ге вид., переробл. та доп. - К.: Центр учбової літератури, 2014. - 417 с.

18. Штефан О. О. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб./ О.О. Штефан. - К.: Юрінком Інтер, 2009 . - 360 с.